

Del 4: Centralisme og oplysningstid (1700 – 1800)

1700: Filip V overtager kongetronen.

1714: Det Kongelige Spanske Sprogakademi stiftes. Arvefølgekrigen afsluttes, og Spanien bliver et centralistisk kongedømme styret fra Castilien. England stadfæster sin ret over Gibraltar.

1717: Latinamerika overgår til kongelig styring, da statssekretariatet for De Indiske Lande oprettes. Samme år oprettes vicekongedømmet Nueva Granada.

1733: Første bourbonske familiepagt mellem Spanien og Frankrig.

1743: Anden bourbonske familiepagt.

1746: Ferdinand VI bliver konge.

1753: Første konkordat mellem Spanien og Vatikanet.

1759: Carl III bliver konge.

1765: Flere spanske havne får lov at handle med Latinamerika.

1767: Jesuitterordenen udvises af Spanien.

1776: Vicekongedømmet ved La Plata Floden grundlægges.

1783: Versailles traktaten indgås.

1788: Carl IV indtager kongetronen.

Arvefølgekrigen

1. november 1700 døde Carl II efter længere tids sygdom. I hans testamente overlod han tronen til Filip af Anjou der blev kronet som Filip V. Han var barnebarn af Ludvig XIV af Frankrig. Herved blev den østrigske linje brudt og bourbonerne sad således på tronen i både Spanien og Frankrig, men dog repræsenteret af to forskellige monarker. Udsigten til union mellem disse to lande, skræmte andre europæiske magter. Således stiftede England og Østrig i 1701 *Den Store Alliance* og erklærede Frankrig og Spanien krig. Året efter besluttede alliancen, at man ville have Carl af Østrig på den spanske trone, og i 1703 blev han kronet som spansk konge i Wien. Blandt andet Portugal støttede Den Store Alliance.

I Spanien bakkede de fleste i Castilien Filip op, mens Aragonien og dets gamle vasaller foretrak at støtte Carl. I sidste fjerdedel af 1600tallet havde særligt Catalonien oplevet en betragtelig økonomisk fremgang. Da Carl II tilmed havde accepteret udstrakt selvstyre, havde han været en populær konge. Med Barcelona som hovedstad, førte Carl krig imod Filip. I 1707 faldt Aragonien

og Valencia. 11. september 1714 faldt Barcelona til den bourbonske hær. De gamle aragonske vasaller mistede således deres selvstyre. Mallorca fulgte efter i 1715. Hermed var greve-hertugens gamle drøm gået i opfyldelse, og hele Spanien var kommet under en politisk enhed styret fra Castilien. I Aragonien og de tidligere vasaller blev vicekongerne udskiftet med militære kaptajner og generaler. Kun i Navarra og Baskerlandet opretholdt man lokalregeringer, som tak for deres støtte til bourbornerne.

Carl var således ude af Spanien, men det gik hans østrigske imperium bedre i alliance med England, og der blev sluttet fred 1713 i Utrecht. Ved traktatforhandlingerne året efter i Rastatt blev Spanien den store taber. England stadfæstede sin ret over Gibraltar, Terranova samt Menorca og endvidere fik englænderne eneret på slavehandlen med spansk Amerika. Spanien holdt fast på Milano, Flandern, Napoli og Sardinien, men sidstnævnte blev senere byttet med Sicilien. Bourbonerne fik med traktaten de andres tilladelse til at sidde på kongetronen i både Spanien og Frankrig, så længe der var forskellige regenter i de to lande.

Spanien bliver et centralistisk monarki

Efter at være blevet enkemand, giftede Filip sig i 1714 med italienske Isabella de Farnesio. Han førte således en udenrigspolitik der til dels skulle skaffe Spanien de tabte middelhavsbesiddelser tilbage og få Isabellas børn anbragt på de forskellige troner i de italienske riger. I 1734 blev den senere Carl III kronet som konge af Napoli og Sicilien. Sønnen Filip forsøgte man at skaffe til magten i hertugdømmet Milano, men han måtte nøjes med familietitlen hertug af Parma.

I 1733 og 1743 indgik Filip de første familiepagter med den franske konge. Begge gik ud på at de to lande skulle være den engelske flåde overlegen, så den ikke skulle udgøre nogen fare for de spanskamerikanske områder. Denne politik blev en fiasko og betød en mere neutral spansk udenrigspolitik under Ferdinand VI der overtog tronen i 1746. Han ønskede ro ud ad til, for at kunne genskabe den indenlandske fred.

I 1759 overtog hans bror Carl III tronen, men kunne ikke opretholde den forsonlige udenrigspolitik. Han var nødsaget til at gøre noget ved den engelske fremmarch i Latinamerika. Det var slet ikke let og kostede mange penge. I 1761 underskrev Carl III en familiepagt med den franske monark. Det involverede Spanien i Syvårskrigen der endte med nederlag og Freden i Paris i 1763. Spanien måtte aflevere den amerikanske besiddelse Florida til England, samt kolonierne i det østlige og sydøstlige Mississippi, men fik derimod Louisiana fra Frankrig. Endvidere afleverede England Cuba og

Filippinerne tilbage til Spanien, som briterne havde holdt besat i et par år. England fik også andre fordele. Spanien afstod fra retten til at fiske i Terranova og englænderne fik lov til at fælde campechetræer i Honduras.

I forbindelse med Den Amerikanske Uafhængighedskrig i 1776 allierede Spanien og Frankrig sig imod England. I 1783 endte det med Versailles traktaten, hvor USA opstod. Traktaten tvang England til at give Spanien Menorca og Florida tilbage. Endvidere generobrede Spanien Nicaraguas og Honduras' kyster. Spaniens herredømme over Providencia blev stadfæstet og englænderne sikrede sig Bahamas og holdt fast på det strategisk vigtige Gibraltar ved Middelhavets indgang.

Spanien underskrev to traktater med Marokko der gav store handelsfordele. Der var en midlertidig periode med krise i 1774, da Marokkos sultan, tilskyndet af Frankrig og England, brød traktaten fra 1767. Men Spanien fik til sidst lov at fiske og sikkerhed for spanske skibe.

Da det så ud til at endnu en familiepagt mellem de bourbonske konger i Spanien og Frankrig var på vej, kom den franske revolution, som gav store udenrigspolitiske problemer under Carl IV der havde overtaget den spanske trone i 1788. Skulle Spanien fortsætte alliancen med det kongeløse Frankrig eller alliere sig med England imod de revolutionære franskmænd og i forsvar for monarkiet? Efter en kort krig mellem de to lande 1793-96, besluttede Spanien at holde sig til Frankrig. Men af frygt lukkede man grænserne til naboen i nord, og der blev opbygget en mur af stilhed. Alle tryksager om hvad der foregik i nabolandet blev forbudt.

I 1795 betød freden i Basel store handelsindrømmelser overfor Frankrig og i 1797 blev der lavet en spanskfransk pagt der gjorde det uundgåeligt med en konfrontation med England, som kom 1797-1801 og 1804-1808. Endvidere rev Napoli sig løs af Spanien. Carl IV's indenrigspolitik var også forskellig fra forgængernes. Monarkiet var blevet svækket, og nu skulle det atter styrkes. Carl ønskede at gøre sit folk mere patriotisk.

Oplysningstiden bredte sig til spanske intellektuelle. Læger, ministre, handelsfolk osv. ville gerne være med til at gennemføre reformer. Nogle bakkede op omkring Den Franske Revolution, andre var tøvende, men de fleste gik ind for kongestyre. Men monarkiet måtte reformeres, for at undgå noget lignende det der var sket i Frankrig. Spørgsmålet var bare hvilke reformer. Der måtte også økonomiske reformer til, så samfundet kunne klare det konstant voksende befolkningstal, og endvidere måtte der gøres noget for at Spanien skulle nå op på højde med andre europæiske lande indenfor kultur og videnskab.

Bourbonerne var konstant i gang med at forsøge at gennemføre reformer.. De ønskede en stærk konge og et centralistisk styre. Selvom det stadig var muligt at se forskel på konge og stat, blev denne forskel hele tiden mindre.

De gamle råd mistede styrke i løbet af århundredet. Cortes blev ofte indkaldt, men altid for at gennemføre reformer der gav monarken mere og mere magt. For at dette kunne gennemføres, blev der oprettet mange statssekretariater som var en forløber for nutidens ministerier. Der blev i løbet af århundredet oprettet et sekretariat for statslige anliggender, udenrigspolitik, kirken, justitsanliggender, marine og krigsførelse, landbrug og et for De Indiske Lande. Disse udgjorde til sammen kongens kabinet. Der blev endvidere skabt statslige organer som skulle udføre beslutningerne i praksis. Hver provins fik en forvalter der havde ansvaret for økonomien. Der blev også etableret en handelsjunta med delegationer i mange byer.

Kongemagten ønskede ligeledes at styre kirken. Dette kulminerede under Carlos III. Han fik indført, at kongen skulle give sin godkendelse af de forordninger og tekster der kom fra Vatikanet eller at han fik bemyndigelse til at standse dem, før de blev offentliggjort i hans riger. Følte en borger sig fejlagtigt behandlet af en kirkelig domstol, fik man under Carl III ret til at appellere kendelsen til det civile retssystem. Endvidere udviste Carl jesuiterordenen, for lige at vise pavestaten hvem der bestemte.

Ministrene forsøgte at udnytte de gode konjunkturer der var i hele Europa, til at forbedre den spanske økonomi og gennemføre reformer. Dette ændrede dog ikke de økonomiske realiteter i Spanien væsentligt. Det var også et politisk mål at øge befolkningstallet, og der blev med held sat ind på at mindske børnedødeligheden. Lægehjælpen blev bedre og hygiejnen højnet. Man bremsede udvandringen til Amerika og fik flere franskmænd til landet. Særligt bosatte de sig i Nordøstspanien.

Landbruget

Befolkningstilvæksten var mulig grundet den gode økonomiske udvikling der især var i det spanske landbrug. Produktionen steg enormt, hovedsageligt fordi man begyndte at opdyrke mere jord, og ikke så meget grundet forbedringer i opdyrkningsmetoder eller grundet bedre redskaber. Man fældede fortsat skov. I Catalonien og Valencia udtørrede man også vådområder. I disse år blev der også udviklet vandingssystemer, eksempelvis en stor kanal i Castilien og i Aragonien. I Murcia var kanalerne noget mindre. Ploven var fortsat den samme, men muldyrene blev udskiftet med okser.

De var langsommere, men det betød at arbejdet blev gjort bedre. Man begyndte også at lære at det var en god idé at braklægge jord i perioder.

Afgrøderne var de samme. Majs og kartofler var blevet introduceret i Spanien i slutningen af 1600tallet, og var særligt blevet udbredt i Galicien og det øvrige Nordspanien. 80% af befolkningen var fortsat beskæftiget med landbrug. Grundet befolkningstilvæksten opnåede man at få priserne til at stige. Det førte til at bønderne fik lyst til at forøge produktionen, og således tog man mere jord i brug. Primært var det dem der ejede meget jord som fik mest gavn af udviklingen, hvad end det så var adelen, kirken eller andre.

I Catalonien var landbrugsjorden fortsat primært udlejet på langtidskontrakter, hvor småbønderne hvert år skulle betale leje. I Galicien fik man rådighed over landbrugsjorden almindeligvis tre generationer frem. I Castilien var det almindelige system kortvarige udlejninger af jorden.

Landbrugsjorden blev ejet af kronen, kirken, byrådene, adelen, det rige borgerskab eller de rigeste blandt bønderne. Kirken besad dog størsteparten af jorden, efterfulgt af byrådene og adelen. Kun en lille del kunne købes og sælges frit.

De meget forskelligartede forhold i spansk landbrug gjorde det umuligt, at komme med den definitive løsning på problemerne med en enkelt lov. Reformerne havde en teknisk karakter, og gik ikke i dybden med de virkelige årsager til landbrugets problemer. Regeringerne var dybest set ikke villige til at ændre på magtforholdene i landbruget.

De første skridt imod det moderne Spanien

Når landbruget beskæftigede de fleste af spanierne og når de fleste var selvforsynende og ikke tjente penge, var det vanskeligt at sælge håndværksprodukter. Der var alligevel en beskeden fremgang grundet befolkningstilvæksten og handlen med Latinamerika. Ud over værksteder i byerne, forsøgte man sig med at åbne værksteder på landet, hvor bønder kunne tjene lidt ved siden af landbruget.

Staten investerede i produktion af produkter til hæren og luksusvarer til de rige eksempelvis porcelæn eller krystalglas. Der foregik også meget produktion i hjemmene, i Baskerlandet således jernfremstilling, i Valencia lavede man silke og i Catalonien tekstiler.

Der blev skabt handelskonsulater for at promovere salget, både fra en oversøisk besiddelse som Filippinerne og fra Barcelona på halvøen osv. Spanien begyndte at eksportere industriprodukter i mindre omfang, men man importerede fortsat langt flere og betalte for disse via landbrugseksporten, selvom betalingsbalanceunderskuddet voksede stødt.

Fra Castilien forsøgte man stadig at kontrollere handlen med Latinamerika, og i løbet af århundrede koncentrerede monopolet sig om havnen i Cádiz. 1765-88 prøvede man med fri handel fra adskillige spanske havne, som et forsøg på at komme smuglerhandlen man antog beløb sig til 50% af den samlede handel over Atlanten til livs. Med skibe der sejlede fra La Coruña, Santander, Barcelona osv kunne man nu sejle til 24 udvalgte spanskamerikanske havne. Der blev bedre indtjening, men den gik lige i lommerne på godsejerne og borgerskabet, som foretrak at bruge pengene til goder til sig selv og mindst af alt til produktionsfremmende aktiviteter. En undtagelse var dog Catalonien, hvor der blev investeret i industri, hvorfor regionen sikrede sig den førerposition catalonierne skulle vise sig at holde i flere hundrede år.

Indenrigshandlen i det iberiske Spanien oplevede ikke samme tilvækst. Vejene var ikke gode nok, befolkningen var selvforsynende og der var told mellem de forskellige regioner, der hindrede at varer bevægede sig væk fra lokalområderne. Endvidere stimulerede statens faste takster for hvad forskellige varer skulle koste heller ikke til indenlandsk samhandel. Når der var korn til overmål efter god høst i Castilien, var det svært at få det derhen hvor der var behov for det. Catalonien foretrak endvidere at importere sit korn fra Italien. Industriprodukter fra handelsbyerne ved havet, kom kun vanskeligt til områderne inde i landet. Staten forsøgte at forbedre situationen ved at lade tolden på brød bortfalde, men det hjalp ikke meget på tingenes gang, for folk havde stadig ikke penge at købe for og blev ved med at forsyne sig selv. Arbejdskraften blev således ikke frigjort til byernes industriproduktion.

Bourbonerne ønskede endvidere, at man i Spanien blot skulle have et enkelt møntsystem. Det mål nåede man dog ikke før midtvejs inde i 1800tallet. Bourbonerne skabte derimod et nyt skattesystem der medførte at byrderne blev fordelt mere ligeligt efter hvor meget den enkelte tjente. Første sted det blev indført var i Aragonien efter Arvefølgekrigen. Det blev stadfæstet hvor meget hver provins skulle betale til staten, og herefter fordelte provinsen byrderne efter borgernes indtægter. I starten opfattede befolkningen systemet som undertrykkende, men i løbet af århundredet var det medvirkende til en nødvendig modernisering. Da det nye skattesystem havde vist sig succesrigt, blev det til sidst også indført i Castilien. Adelen satte sig dog imod, da de nye regler betød at de skulle betale mest.

Klassesamfundet begyndte at tøjle op. Adelen blev mindsket. Hvis man arbejdede sig op fra ingenting til at have mange penge, kunne man sågar blive adelig. Men kirken og adelen ejede fortsat det meste af landbrugsjorden og udgjorde den politiske kerne.

Fra tid til anden oplevede man i Spanien stadig oprør. Det var primært de laveste klasser i byerne, men man så også bondeoprør.

Jøder og sigøjnere

Der var også folk som faldt udenfor de almindelige klasser. De vigtigste var sigøjnerne og jøderne. De sidstnævnte var der ikke mange af længere. Dem der var arbejdede fortsat ofte som pengeudlånere; ofte med adelen som kunder. De var ikke populære i det øvrige samfund.

De forskellige konger havde ofte iværksat aktioner imod sigøjnerne der var et uløseligt problem. Man ønskede at komme deres skikke til livs, eksempelvis talesprog, klædedrager og danse. De blev tvunget til at bo et fast sted og at tage et almindeligt arbejde. I 1749 blev mere end 12.000 sigøjnere taget til fange, og under Carl III blev der i 1783 indført dødsstraf, hvis sigøjnere ikke accepterede at leve som andre mennesker. Tusindvis kom i fængsel, blev landsforvist eller udsat for social marginalisering. Men det var en mindre del. For de fleste endte det med, at de opgav sigøjnertilværelsen.

Oplysningstid og uddannelse

Fra anden halvdel af århundredet begyndte interessen for videnskab at stige betragteligt i Spanien. Særligt havde naturvidenskab stor opmærksomhed. I mine- og tekstilindustrien interesserede man sig meget for kemi. Det var ikke bare på universiteterne der blev forsket, men også i de private virksomheder. Navnlige i Barcelona blev der studeret fysik, mens man kunne blive læge i Cádiz, Barcelona og Madrid. Men størsteparten af Spaniens befolkning så moderne videnskab som en fare og betragtede det som kætteri. Sidst i århundrede begyndte denne opfattelse så småt at ændre sig.

På alle uddannelsestrin var der blevet undervist efter gammeldags metoder. Man forsøgte sig med en reform af universitetsundervisningen i 1769, men grundet mangel på ressourcer lykkedes det ikke at opnå resultater. Endvidere var de fleste studerende bare interesseret i at få deres titler hvor det krævede mindst arbejde.

Der opstod mange private skoler, hvor der blev undervist i lige de fag man netop havde brug for i nærområdet, eksempelvis skibsføring, handel, sprog, kemi osv. Man ønskede at styrke udviklingen i erhvervslivet, hvor det kunne gøres bedst. Det var særligt konsulaterne i Barcelona som kæmpede for at få åbnet disse skoler, men senere skete det også i blandt andet La Coruña og Santander. Det

var private institutioner med kun ringe statsstøtte, og de brugte de pædagogiske metoder som i situationen var de mest praktiske.

Latinamerika

Fra at være et politisk problem, overgik spansk Amerika i 1700tallet til at være højt skattet. Den nye verden var det eneste sted spaniere kunne gøre gode forretninger og området skulle bruges til at genvinde prestigen man havde mistet i Europa. Der var en betydningsfuld tilvækst i den latinamerikanske befolkning. Midt i århundredet var der omkring 15 millioner indbyggere hvis vi inkluderer både indianere (45%) mestizer (25), hvide (20) og sorte (10).

De religiøse ordner sørgede for at latinamerikanerne fik mulighed for uddannelse, lige fra grundskoler til universiteter. Det var særligt franciskanermunkene som koloniserede Nueva California og skabte San Francisco samt i Mexico Monterrey. Det skulle have været nemmere at finde nye videnskabelige bøger i spansk Amerika end i Europa. De blev sejlet over havet fra La Coruña til Havana og spredte sig herfra videre ud på kontinentet. På den måde kom oplysningstidens ideer også til at cirkulere i den sydvestlige verdensdel.

Landbrugets produktion af kakao, bomuld, tobak osv. var en stor handelssucces. Men det erhvervsområde der fik mest fremgang var minedriften takket nye udvindingsmetoder.

Der var ikke bare handel over Atlanten, men også mellem de forskellige amerikanske områder.

De bourbonske konger tog i samarbejde med Frankrig initiativ til videnskabelige ekspeditioner helt op i Alaska, for at hindre den russiske zar i at besætte landet. Af de opdagelsesrejsende skal særligt fremhæves Iturriaga og Solano som i 1756 fastlagde grænserne mellem de spanske og portugisiske landområder og fik kortlagt hvor Orinoco og Amazon floderne løb.

Bourbonernes centraliseringspolitik fik også betydning for spansk Amerika, da områderne fra 1717 blev overtaget af kongen selv, i forbindelse med oprettelsen af det tidligere nævnte statssekretariat for De Indiske Lande. Hvervet som vicekonge blev bibeholdt, men funktionen blev reduceret næsten til kun at være af repræsentativ karakter. Desuden blev der stiftet to nye vicekongedømmer. Nueva Granada med hovedstad i Santa Fe de Bogotá (1717), og Vicekongedømmet ved La Plata Floden (1776). Endvidere blev Statsholderskabet for Chile etableret.

Det nye system nåede aldrig at blive effektivt, fordi de lokale autoriteter ikke brød sig om så mange kongelige udefrakommende embedsmænd. De var oftest ikke professionelle, men havde købt deres embeder. Der opstod således regulære fjendskaber mellem disse og det lokale borgerskab. De

kongelige embedsmænd var ofte jaloux over latinamerikanernes fordele på søfartshandlen. Et eksempel er Det Kongelige Selskab Guipuzcoana fra Caracas der blev stiftet i 1728 og fik monopol på handel med Venezuela imod at kæmpe imod den illegale søhandel. Dette førte lidt efter lidt til uafhængighedskamp, da latinamerikanerne fik stadig vanskeligere ved at se, at de skulle have brug for Spanien. Dette blev forstærket ved, at latinamerikanere i krigstid fik lov til at føre handel direkte med andre lande der ikke var involveret i krigen. Det åbnede dørene til nye handelsnet og øgede velstanden.

De latinamerikanske byer voksede. Folks status ahang stadig af hvem man var i familie med og hudfarve, hvor de hvide udgjorde de øverste klasser efterfulgt af mestizerne. Sidst i hierarkiet var negerne og indianerne. Den oprindelige befolkning blev beskyttet af spanske love, selvom de i praksis levede en miserabel tilværelse. Fra 1722 begyndte der at udkomme mange aviser i Latinamerika, og de kom regelmæssigt. Journalister og filosoffer brugte dette medie til at fremføre ideer om uafhængighed og frihed. Det førte til at befolkningen begyndte at definere sig selv som *amerikanere*.